

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
Haziran / June 2019, 23 (1): 395-413

Mehmed Saîd'in Kasîde-i Hamriyye Şerhi: Tarab-engîz

Commentary of Mehmed Said on Qaside-i Khamriyya: Tarab-angiz

Yılmaz Öksüz

Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Türk-İslâm Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
*Assistant Professor, Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Theology, Department of
Turkish Islamic Literature*
Tokat/ Turkey
yilmaz.oksuz@gop.edu.tr
orcid.org/0000-0003-3543-4186

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 29 Mart / March 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 27 Mayıs / May 2019

Cilt / Volume: 23 **Sayı / Issue:** 1 **Sayfa / Pages:** 395-413

Atıf / Cite as: Öksüz, Yılmaz. "Mehmed Saîd'in Kasîde-i Hamriyye Şerhi: Tarab-engîz [*Commentary of Mehmed Said on Qaside-i Khamriyya: Tarab-angiz*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 23/1 (June 2019): 395-413.
<https://doi.org/10.18505/cuid.546912>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.
<https://dergipark.org.tr/cuid>

Commentary of Mehmed Said on Qaside-i Khamriyya: Tarab-engiz

Abstract: *Qaside-i Khamriyya* (meaning Wine Eulogy) of sufi poet Ibn-i Fârîd, in which he explained divine love through the metaphor of wine, attracted great attention in Islamic world and was translated into Arabic, Persian and Turkish. Scholars such as Davud-i Qayseri (d. 751 AH/1350 AD), Kemal Pashazâde (d. 940 AH/1534 AD), Abdulghani an-Nablusi (d. 1143 AH/1731 AD), Ibn Acibe (d. 1224 AH/1809 AD) explained this eulogy in Arabic, while poets such as Ali b. Shihâbiddin al-Hamadâni (d. 786 AH/1385 AD), Molla Câmi (d. 898 AH/1492 AD), Idris-i Bitlisi (d. 926 AH/1520 AD) wrote commentaries in Persian. On the other hand, authors such as Abdussalam b. Numan b. Khalil (d. 1000 AH/1592 AD [?]), Ismail Anqaravi (d. 1041 AH/1631 AD), Abdulmacid-i Sivasi (d. 1049 AH/1639 AD), Qara Mustafa Khulûsi (d. 1344 AH/1926 AD), Mehmed Nazım (d. 1345 AH/1926 AD) and Tahir al-Mavlavi (d. 1371 AH/1951 AD) translated the eulogy into Turkish. One of the authors who translators of this eulogy was Mehmed Said Efendi, sheikh of Uskudar Salimiya Takka, who lived in the 19th century. His work named *Tarab-engiz* (meaning Pleasure-provoking) is a condensed commentary with ornate prose of *Qaside-i Khamriyya*. In previous studies, *Tarab-engiz* was partly examined, and there was no mention about the identity and personality of the author. In the present research, the life and personality of Mehmed Said Efendi is explained and the text of his work is examined.

Summary: In Turkish literature which developed under the influence of Islam, translations and commentaries have important a place along with original texts. Coming within the sphere of Islam in early 10th century, Turks embarked on translating the texts immediately in order to learn their new religion and to perform its practices and continued to do so since then. Because they lived in the same culture and civilization climate, Turks learned Islam from Persians and were influenced by Persian language. However, adherents of this new religion also made direct translations from Arabic texts. The translations initially were made from religious works, but in time social, cultural and literary works, such as Persian classics and major eulogies of Arabic Literature, were also translated into Turkish by Turkish scholars. *Qaside-i Burde* by Ka'b b. Zuheyr'in (d. 24 AH/645 AD), *Qaside-i Nûniyye* by Ebu'l-Feth Busti'nin (d. 400 AH/1010 AD), *Qaside-i Tahtarâniyye* by Tahtarâni'nin (d. 485 AH/1092 AD), *Qaside-i Münferice* by Ibnu'n-Nahvi'nin (d. 513 AH/1119 AD), *Qaside-i Emâli* by Ali b. Othman al-Ushi'nin (d. 575 AH/1179 AD) and famous eulogy named *Qaside-i Bur'e* by Muḥammed b. Said al-Buşîri'nin (d. 695 AH/1296 AD) were among such works.

Qaside-i Khamriyya by sufi poet Ibn-i Fârîd (d. 632 AH/1235 AD), also called sultan of minstrels, in which he explained divine love through wine attracted great attention in Islamic world and was translated into many languages and many commentaries were written on it. One of the commentary writers about this eulogy is Mehmed Said Efendi, a 19th century sufi. His work entitled *Tarab-engiz* is a condensed commentary with ornate prose of *Qaside-i Khamriyya*.

Studies conducted so far has partly dealt with the *Tarab-engiz* and identity and personality of Mehmed Said Efendi have never been mentioned. Şarac mentioned, "It is a printed work but its writer, printing date, and the place was not found on the printed work", while Yıldırım used the expression of "a work whose writer and production date is not known." In his Ph. D. thesis entitled *Translation and Commentary Tradition in Classical Turkish Literature in Anatolia*, Şadık Yazar noted that the work belongs to Mehmed Said, which was later cited by Aqdag. The final statement on this issue was made by İnce in his work entitled *Arabic, Persian and Turkish commentaries of Qaside-i Khamriyya by Ibnu'l Fârîd*. He examined a total of 18 commentaries and stated that no information is available about the life of Mehmed Said although he mentioned *Tarab-engiz*.

The birth date and place of Mehmed Said Efendi are unknown. He is grandchild of Ali Behjet Efendi (d. 1238 AH/1823 AD), one of sheiks in Salimiya Dervish Lodge in Uskudar and son of Mehmed Hidâyetullah Efendi (d. 1288 AH/1871 AD). Following the death of his father,

Mehmed Said Efendi himself served as the head dervish of this dervish lodge for 25 years and became a famous figure. He died in 1313 AH/1896 AD and was buried in the cemetery of the Salimiya Dervish Lodge.

Mehmed Said Efendi was the sixth sheikh of Salimiya Dervish Lodge. In many sources, he was mentioned as a venerable, righteous, devoutly religious, virtuous, polite and scholarly man. Mehmed Said Efendi is thought to be a member of Mavlavi lodge of Naqshbandi Tariqa. He had successors such as Naqshi sheikh Uskudari Balabani Hasan Husnu Efendi (d. 1347 AH/1928 AD) and Ismail Efendi (d. after 1307 AH/1890 AD). The poet had a commentary named *Tarab-angiz* in prose form and had a quatrain within the praising eulogy of Sheikh Hâmil Efendi (d. 1322 AH/1904 AD), head sheikh of Beylerbeyi Bedevi Dervish Lodge.

It is clear from the expression, "A work by Mehmed Said, the Imam of Central Dervish Lodge of Sultan Salim III," at the beginning of Edition no: 450 in Suleymaniye Library, Pertev Pasha Collection and from the record of "Work: *Tarab-angiz*, Author: Ibnu'l-Fârîd, Translator and postscript writer: Mehmed Said" in Edition no: 7350 of Marmara University Faculty of Theology Library that this work belongs to Sheikh Mehmed Said Efendi. However, exact production date of this printed work is not known. The work consisted of 28 pages and in some editions a two-page correct-false chart was added.

As usual, the work starts with an introduction section with expressions of "By the name of God, the Most Gracious, the Most Merciful," "Praise be to God," and "Peace be upon Prophet Moḥammad." This section also includes a praise for followers of Prophet Moḥammad, "Who made sphere of prophecy an eternal rose garden through the holy light of their enjoyed manners in addition to making the Shari'a candle shined and and converting them to great flowers of service with their strong inspiration torchs." The commentator then embarked on praising *Qaside-i Khamriyya*, mentioning that the men of ability became helpless in explanation of beauty, charm and freshness of unique expression richness and refined allegory blossoms of the eulogy and that reaching the shore of rhetoric could be possible through diving into the guided wisdom of sea. In fact, according to commentator, the men of literature should be aware of the difficulty of translating this unique eulogy into Turkish language. However, everyone should dive into the sea of insight as a knowledge diver, collect its share in pearls of utterance and in emeralds of wits, arrange and put them in the string of prose". Therefore, he wrote the commentary about the eulogy as a service to humanity and as a contribution to his own stock of comfort in the present and afterlife as much as he could, no matter how little it could be, and named it *Tarab-angiz*.

Like most commentators of *Qaside-i Khamriyya*, Mehmed Said Efendi commented on only about 33 couplets of the eulogy which contained a total of 41 couplets, and did not cover couplets from 23 to 30 in his work. The commentator used couplet-by- couplet translation method and started with praising for Ibn-i Fârîd and his couplets. Then, he gives the Arabic originals of the couplets and starts commentary with the expressions such as "couplets of great intuition, imagery couplets, product of couplet, enlightenment of couplet and concept of couplet." In preface section of the work, the commentator, who usually quoted hadith texts in Arabic and poems, does not use them in his commentary. He only uses some lines of Arabic prayers and a quatrain of Molla Câmi (d. 898 AH/1492 AD). This is a quatrain rubâi in Persian language meaning that "If you want no sorrow and no grief of the destiny, drink wine in a pub, because swirling of the goblet and worries of the world do not share the same place just as the tune and the sorrow do not coincide." The lack of touching on the meaning of words, etymological structure and grammar rules in couplets makes it different from others, except the translation of Aḥmed Şâfi Bey.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, Ibn-i Fârîd, *Qaside-i Khamriyya*, Comment, Mehmed Said, *Tarab-angiz*.

Öz: Mutasavvıf şair İbn-i Fârız'ın şarap üzerinden ilahî aşkı anlattığı *Kasîde-i Hamriyye* isimli eseri İslam dünyasında büyük rağbet görmüş; müteaddit defa Arapça, Farsça ve Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Dâvûd-ı Kayserî (ö. 751/1350), Kemâl Paşazâde (ö. 940/1534), Abdülganî en-Nablusî (ö. 1143/1731), İbn Acîbe (ö. 1224/1809) gibi âlimler mezkûr kasîdeyi Arapça olarak açıklarken; Ali b. Şihâbiddin el-Hemedânî (ö. 786/1385), Molla Câmî (ö. 898/1492), İdris-i Bitlisî (ö. 926/1520) gibi şairler Fars diliyle şerh etmişlerdir. Abdüsselâm b. Numan b. Halil (ö. 1000/1592[?]), İsmail Ankaravî (ö. 1041/1631), Abdülmecîd-i Sivasî (ö. 1049/1639), Alâiyeli Kara Mustafa Hulûsî (ö. 1304/1886), Ahmed Sâfi (ö. 1344/1926), Mehmed Nâzım (ö. 1345/1926) ve Tâhirü'l-Mevlevî (ö. 1371/1951) gibi müellifler ise Türkçeye çevirmişlerdir. Kasîdeyi Türk diline kazandıranlardan biri de XIX. yüzyılda yaşamış olan Üsküdar Selimiye Tekkesi şeyhi Mehmed Saîd Efendi'dir. Onun *Tarab-engîz* isimli eseri, *Kasîde-i Hamriyye*'nin süslü nesirle yazılmış, muhtasar bir şerhidir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda mezkûr eser, kısmen ele alınırken, müellifinin kimliği ve şahsiyetinden hiç söz edilmemiştir. Bu makalede, Mehmed Saîd Efendi'nin hayatı ve şahsiyeti ele alınmış, eserin transkripsiyonlu metni verilerek incelemesi yapılmıştır.

Özet: İslâmiyet'in etkisinde gelişen Türk edebiyatında telif eserlerin yanında tercüme ve şerh türü eserler önemli bir yer tutmaktadır. X. asrın başından itibaren İslam dairesine giren Türkler, yeni dinlerini öğrenmek ve gereklerini tatbik edebilmek için hemen her dönemde tercüme faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Aynı kültür ve medeniyet havzasında bulunmaları sebebiyle İslamiyet'i genelde İranlılardan öğrenen ve Farsçanın etkisinde kalan yeni dinin müntesiplerinin, doğrudan için kaynağına yönelerek Arapçadan çeviriler yaptıkları da görülmektedir. Başlangıçta dinî alanda olan bu faaliyet, zamanla sosyal, kültürel ve edebî hayata yansımış; - Fars klâsikleri gibi- Arap edebiyatının bilhassa önemli kasîdeleri, ediplerimiz tarafından Türk diline aktarılmıştır. Ka'b b. Zühre'nin (ö. 24/645) *Kasîde-i Bürde*'si, Ebu'l-Feth Büstî'nin (ö. 400/1010) *Kasîde-i Nûniyye*'si, Tantarânî'nin (ö. 485/1092) *Kasîde-i Tantarâniyye*'si, İbnü'n-Nahvî'nin (ö. 513/1119) *Kasîde-i Münferice*'si, Ali b. Osman el-Ûşî'nin (ö. 575/1179) *Kasîde-i Emâl*'si, Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin (ö. 695/1296) *Kasîde-i Bür'e* isimli meşhur kasîdesi bu tür eserlerdendir.

Âşıkların sultanı namıyla mevsuf mutasavvıf şair İbn-i Fârız'ın (ö. 632/1235) şarap üzerinden ilahî aşkı anlattığı *Kasîde-i Hamriyye*'si de İslam dünyasında büyük ilgi görmüş, müteaddit defa tercümesi ve şerhi yapılmıştır. Kasîdeyi şerh edenlerden biri de XIX. yüzyıl sâfililerinden Mehmed Saîd Efendi'dir. Onun *Tarab-engîz* isimli eseri, *Kasîde-i Hamriyye*'nin süslü nesirle yazılmış, muhtasar bir şerhidir.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda söz konusu esere, kısmen değinilirken; Mehmed Saîd Efendi'nin kimliği ve şahsiyetinden hiç söz edilmemiştir. Eser için Saraç, "Matbudur. Yazarı, tab' tarihi ve yeri bulunmamaktadır" ifadesini kullanırken; Yıldırım, "Kim tarafından ve ne zaman yazıldığı bilinmeyen eser" nitelemesini yapmaktadır. Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* isimli doktora tezinde, eserin Mehmed Saîd'e ait olduğu tespitinde bulunurken; Akdağ, aynı hususu Yazar'a istinaden söylemektedir. Konu hakkında son sözü, *İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye Kasîdesi'nin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri* ile İnce söylemektedir. Çalışmasında toplam on sekiz şerhten bahseden İnce, *Tarab-engîz*'e yer vermekle birlikte Mehmed Saîd'in hayatı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmadığını dile getirmektedir.

Doğum yeri ve tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Mehmed Saîd Efendi, Üsküdar'daki Selimiye Tekkesi meşâyihinden Ali Behcet Efendi'nin (ö. 1238/1823) torunu, Mehmed Hidâyetullah Efendi'nin (ö. 1288/1871) oğludur. Kendisi de babasının vefatının akabinde yirmi beş yıl süreyle bu dergâhın post-nişinliğini yapmış ve meşhur olmuştur. 1313/1896 tarihinde vefat etmiş ve dergâhın haziresine defnedilmiştir.

Selimiye Tekkesi'nin altıncı şeyhi olan Mehmed Saîd Efendi, kaynaklarda pek mübârek, mütakî, âbid, ilim, fazilet ve edep sahibi bir zât olarak anılmaktadır. Nakşî şeyhi Üsküdarlı Bala-

banî Hasan Hüsnü Efendi (ö. 1347/1928), İsmail Efendi (ö. 1307/1890'den sonra) gibi halifeleri de bulunan Mehmed Saîd Efendi, Mevlevî meşreb bir Naşkibendî olmalıdır. İnşa türünde *Tarab-engîz* adlı şerhi olan şârihin Beylerbeyi Bedevî Dergâhı post-nişini Şeyh Hâmil Efendi'nin (ö. 1322/1904) medhiyesi mahiyetinde bir de dörtlüğü bulunmaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Koleksiyonu, 450 nolu nüshanın başındaki "Seccâde-nişîn-i hânkâh-ı Sultan Selîm-i Sâlis der-Üsküdar eser-i Mehmed Saîd" ifadesi ile Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi 7350 numaralı nüshadaki "Eser: Tarabengîz, Müellif: İbnü'l-Fârız, Mütercim ü muhaşşî: Mehmed Saîd" kaydından eserin Şeyh Mehmed Saîd Efendi'ye aidiyeti anlaşılmaktadır. Matbu olarak neşredilen eserin telif tarihi, kesin olarak bilinmemektedir. Yirmi sekiz sayfadan oluşan eserin bazı nüshalarına iki sayfalık hata-savâb cetveli eklenmiştir.

Eser, an'aneye uygun olarak besmele, hamdele ve salvelenin bulunduğu bir giriş bölümü ile başlamaktadır. Bu kısımda "sağlam fikir meş'aleleriyle şeriat kandillerini rûşen ve yüce hizmet çiçekleri yanında beğenilmiş tavırlarının nuru sayesinde nübüvvet bahçesini daimî gülşen eyleyen" ashâbın övgüsü de bulunmaktadır. Sonra *Kasîde-i Hamriyye*'nin medhine geçen şârih, bu kasîdenin eşsiz ibâre cevherleri ile hâlis kinâye çiçeklerinin güzellik, şirinlik ve tazeliğini anlatmakta erbâb-ı hünerin âciz kaldığını; eserin belâgat sahifesinin sahiline çıkmanın yine müşârun ileyhin dirâyet deryasının dalgıcı ile mümkün olduğunu söyler. Zira şârihe göre; bu eşsiz kasîdenin Türk diline aktarılmasının güçlüğü, sanat ehlinin malûmudur. Fakat "herkesin fikir dalgıcının, mana denizine dalıp kısmeti olan lafız incileri ile nükte yakutlarını toplaması ve onları tanzim ederek yazı ipliğine dizmesi gereklidir". Bu yüzden o, kasideyi, *karınca kararınca fehvâsıyla* kabiliyetinin el verdiği ölçüde, insanlığa hizmet ve iki cihanda saadet sermayesine sebep olması için kısa ve faydalı olarak şerh etmiş ve ismini *Tarab-engîz* koymuştur.

Kasîde-i Hamriyye şarihlerinin çoğu gibi, Mehmed Saîd Efendi de 41 beyitten oluşan kasidenin sadece 33 beytini şerh etmiş, 23.-30. beyitler arasını eserine almamıştır. Beyit beyit şerh etme tekniğini kullanan şârih, önce İbn-i Fârız ile beyitlerine övgüde bulunur. Sonra beyitlerin Arapça aslını verir ve "beytinüñ ma'nâ-yı münfi, beytinüñ ma'zâmûni, ma'hsûl-i beyt, medlûl-i beyt, mefhûm-ı beyt" gibi ibareler sarf ederek şerhe başlar. Eserin mukaddime kısmında Arapça olarak hadis ve şiir iktibasları yapan şârihin, şerh esnasında bunlara pek itibar etmediği görülür. Burada yalnız Arapça dua cümleleri ile Molla Câmî'nin (ö. 898/1492) bir dörtlüğüne yer verir. Bu "Felekten ne gam ne keder göreyim dersin eğer meyhânedeyim iç; zira kadehin dönmesi ile devranın tasası, nağme ile gam gibi bir yerde bulunmaz" anlamında bir Farsça rubâîdir. Şerhte beyitlerdeki kelimelerin anlamına, etimolojik yapısına ve gramer kaidelerine değinilmemesi, eseri, diğerlerinden -Ahmed Sâfi Bey'in tercümesi müstesna- farklı kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslam Edebiyatı, İbn-i Fârız, *Kasîde-i Hamriyye*, Şerh, Mehmed Saîd, *Tarab-engîz*.

GİRİŞ

İslâmiyet'in etkisinde gelişen Türk edebiyatında telif eserlerin yanında tercüme ve şerh türü eserler önemli bir yer tutmaktadır. X. asrın başından itibaren İslam dairesine giren Türkler, yeni dinlerini öğrenmek ve gereklerini tatbik edebilmek için hemen her dönemde tercüme faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Aynı kültür ve medeniyet havzasında bulunmaları sebebiyle İslâmiyet'i genelde İranlılardan öğrenen ve Farsçanın etkisinde kalan yeni dinin müntesiplerinin¹, doğrudan için kaynağına yönelerek Arapçadan çeviriler yaptıkları da görülmektedir. Başlangıçta dinî alanda olan bu faaliyet, zamanla sosyal, kültürel ve edebî hayata

¹ Konuya dair geniş bilgi için bk. Alim Yıldız, *Geleneğin İzinde* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013), 543-604.

400 | Yılmaz Öksüz. Mehmed Saîd'in Kasîde-i Hamriyye Şerhi: Tarab-engîz

yansımı; -Fars klâsikleri gibi- Arap edebiyatının bilhassa önemli kasîdeleri, ediplerimiz tarafından Türk diline aktarılmıştır. Ka'b b. Zühayr'ın (ö. 24/645) *Kasîde-i Bürde'si*, Ebu'l-Feth Büstî'nin (ö. 400/1010) *Kasîde-i Nûniyye'si*, Tantarânî'nin (ö. 485/1092) *Kasîde-i Tantarâniyye'si*, İbnü'n-Nahvî'nin (ö. 513/1119) *Kasîde-i Münferice'si*, Ali b. Osman el-Üşî'nin (ö. 575/1179) *Kasîde-i Emâlf'si*, Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin (ö. 695/1296) *Kasîde-i Bür'e* isimli meşhur kasîdesi bu tür eserlerdendir.

Sultânü'l-âşıkîn namıyla mevsuf mutasavvîf şair İbn-i Fâriz'ın (ö. 632/1235) şarap üzerinden ilahî aşkı anlattığı *Kasîde-i Hamriyye'si* İslam dünyasında büyük rağbet görmüş, müteaddit defa tercümesi ve şerhi yapılmıştır. Söz gelimi Dâvûd-ı Kayserî (ö. 751/1350), Kemâl Paşazâde (ö. 940/1534), Bedreddin Hasen el-Bûrînî (ö. 1024/1615) Abdülganî en-Nablusî (ö. 1143/1731), İbn Acîbe (ö. 1224/1809) gibi âlimler kasîdeyi Arapça olarak şerh ederlerken;² Ali b. Şihâbiddin el-Hemedânî (ö. 786/1385), Molla Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492), İdris-i Bitlisî (ö. 926/1520) gibi şairler Fars diliyle şerh etmişlerdir. Abdüsselâm b. Numan b. Halil (ö. 1000/1592[?]), İsmail Ankaravî (ö. 1041/1631), Abdülmecîd-i Sivasî (ö. 1049/1639), Şifâî Mehmed Dede (ö. 1081/1671), Salâhî Abdullah Efendi (ö. 1197/1783), Alâiyeli Kara Mustafa Hulûsî (ö. 1304/1886), Ahmed Sâfî (ö. 1344/1926), Mehmed Nâzım Paşa (ö. 1345/1926), Ali Salâhaddin Yiğitoğlu (ö. 1358/1939) ve Tâhirü'l-Mevlevî (ö. 1371/1951) ise Türkçeye kazandırmıştır.³ Bu zevâtın biri de XIX. yüzyıl mutasavvıflarından Şeyh Mehmed Saîd Efendi'dir. Onun *Tarab-engîz* isimli eseri, *Kasîde-i Hamriyye'nin* süslü nesirle yazılmış, muhtasar bir şerhidir.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda söz konusu esere, kısmen değinilirken; Mehmed Saîd Efendi'nin kimliği ve şahsiyetinden hiç söz edilmemiştir. Eser için Saraç, "Matbudur. Yazarı, tab' tarihi ve yeri bulunmamaktadır"⁴ ifadesini kullanırken; Yıldırım, "Kim tarafından ve ne zaman yazıldığı bilinmeyen eser"⁵ nitelemesini yapmaktadır. Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* isimli doktora tezinde, eserin Mehmed Saîd'e ait olduğu tespitinde bulunurken;⁶ Akdağ, aynı hususu Yazar'a istinaden söylemektedir.⁷ Konu hakkında son sözü, *İbnü'l-Fâriz'in Hamriyye Kasîdesi'nin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri* ile İnce söylemektedir. Çalışmasında toplam on sekiz şerhten bahseden İnce, *Tarab-engîz'e* yer vermekle birlikte Mehmed Saîd'in hayatı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmadığını dile getirmektedir.⁸ Bu makalede, Mehmed Saîd Efendi'nin hayatı ve şahsiyeti ele alınarak eserinin transkripsiyonlu metni verilmiş ve incelemesi yapılmıştır.

² Himmet Konur, *Kemâl Paşazâde'nin Kasîde-i Hamriyye Şerhi (Edisyon Kritik ve Tahlil)* (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1992); Dâvûd el-Kayserî, *Aşk Şarabı ve Hayat Kasîde-i Hamriyye Şerhi*, çev. Turan Koç - Mehmet Çetinkaya (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015).

³ Ahmet Akdağ, "Abdüsselâm b. Nu'mân b. Halil'in Kasîde-i Hamriyye Şerhi", *Sosyal Bilimler Dergisi The Journal of Social Science* 4/15 (Ekim 2017): 465-500; Murat Ak, "Ahmed Sâfî Bey'in Kasîde-i Hamriyye Tercümesi" *Turkish Studies* 11/17 (Fall 2016): 131-150; Yusuf Yıldırım, "Abdülmecîd-i Sivasî'nin Manzum Kasîde-i Hamriyye Tercümesi", *İstem* 13/25 (Ekim 2015): 151-175; Belal Abdel-Maksoud, *İbnü'l-Fâriz ve İsmail Ankaravî'nin Kasîde-i Hamriyye Şerhi* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000); Süleyman Deliktaş, *Salahaddin-i Uşşâkî ve Kasîde-i Hamriyye Şerhi* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1990); Fatih Güllüce, *Mehmed Nâzım Paşa'nın "İbn Fâriz Tercümesi ve Şerhi" -Metin ve İnceleme-* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008); Halil Karabulut, *Tâhir Olgun'un Levâmî' Tercümesi (İnceleme-Metin)* (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2014).

⁴ Yekta Saraç, "Tasavvuf Edebiyatına Ait Temel Bir Metin ve Türk Edebiyatına Yansımaları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 30 (2003): 454.

⁵ Yıldırım, "Abdülmecîd-i Sivasî'nin Manzum Kasîde-i Hamriyye Tercümesi", 162.

⁶ Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), 579-580.

⁷ Akdağ, "Abdüsselâm b. Nu'mân b. Halil'in Kasîde-i Hamriyye Şerhi", 470.

⁸ Muhammet İnce, *İbnü'l-Fâriz'in Hamriyye Kasîdesi'nin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri* (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018), 95.

1. MEHMED SAİD EFENDİ'NİN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

Doğum yeri ve tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Mehmed Saîd Efendi, Üsküdar'daki Selimiye Tekkesi⁹ meşâyihinden Ali Behcet Efendi'nin (ö. 1238/1823)¹⁰ torunu, Mehmed Hidâyetullah Efendi'nin (ö. 1288/1871)¹¹ oğludur.¹² Kendisi de babasının vefatının akabinde yirmi beş yıl süreyle bu dergâhın post-nişinliğini yapmış ve şöhret sahibi olmuştur.¹³ 22 Şubat 1896 (9 Ramazan 1313) günü vefat etmiş ve dergâhın haziresine defnedilmiştir.¹⁴ Mezar taşında nesebi ve şahsiyetine dair şu ibâreler yer almaktadır:

“Kâşif-i esrâr-ı kayyûmî, kıdvetü'l-muhakkıkîn, cenâb-ı Mevlânâ Rûmî (kuddise sır-ruhû) ed-Deyyûmî efendimizin sülâle-i tâhirelerinden, pîr-i dest-gîr-i sâlikîn, muktedâ-yi müridîn, Hoca Ali Behcet Efendi hazretlerinin hafid-i fazâil-medîdi ve bu hânkâh-ı feyz-penâhın seccâde-nişîn-i irşâdi, fâzıl-ı nihrîr, mürşid-i şehîr eş-Şeyh es-Seyyid Muhammed Saîd Efendi en-Nakşibendî merhûmun ârâm-gâh-ı ma'nevîleridir”.¹⁵

Selimiye Tekkesi'nin altıncı şeyhi olan Mehmed Saîd Efendi¹⁶, kaynaklarda pek mübârek, müttakî, âbid, ilim, fazilet ve edep sahibi bir zât olarak anılmaktadır.¹⁷ Nakşî şeyhi Üsküdarlı Balabanî Hasan Hüsnü Efendi (ö. 1347/1928), İsmail Efendi (ö. 1307/1890'den sonra) gibi halifeleri de bulunan¹⁸ Mehmed Saîd Efendi, Mevlevî meşreb bir Nakşibendî olmalıdır.¹⁹ Hatta bazı kaynaklar, Balabanî Hasan Hüsnü Efendi'nin ondan Mevlevîye icazeti aldığını söylemektedir:

“Nakşibendiyye ve Şazeliyye'nin dışında Harcağasızâde Hasan Hüsnü Efendi vasıtasıyla Kâdiriyye'den, Şeyh Muhammed Saîd Efendi ile Mevlevîyye'den ve Aziz Mahmud Hüdâyî dergâhı şeyhlerinden Rûşen Efendi vasıtasıyla da Celvetiyye'den icâzet almıştır”.²⁰

⁹ Sultan III. Selim tarafından 1801-1805 yıllarında yaptırılan tekke, bulunduğu yer itibarıyla Çiçekçi Camii Dergâhı; Ali Behcet Efendi'ye isnaden Behcet-i Ali Dergâhı olarak da anılmaktadır. M. Baha Tanman, “Selimiye Tekkesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 438.

¹⁰ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015), 2: 193-203.

¹¹ Hakkında bilgi için bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2: 262.

¹² Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2: 265; Tanman, “Selimiye Tekkesi”, 36: 438-439; Zâkir Şükrü Efendi, “İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyihî I”, haz. Şinasi Akbatu *İslam Medeniyeti Mecmuası 4/4* (Haziran 1980): 81.

¹³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar (İstanbul: KB TV Yayınları, 1308/1996), 5: 1449; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2: 265; Salim Yorgancıoğlu, *Üsküdar Dergâhları*, haz. Ahmet Yüksel Özemre (Üsküdar Belediyesi, 2004), 131.

¹⁴ Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5: 1449; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2: 265; Mahmut Yücer, “Selimiye Tekkesi Şeyhi Ali Behcet Efendi ve Risâle-i Ubeydiye-i Nakşibendiye'si”, *Üsküdar Sempozyumu II Bildiriler (12-13 Mart 2004)*, ed. Zekeriya Kurşun v.dğr. (İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı, 2005), 2: 83.

¹⁵ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2: 265-266.

¹⁶ Yorgancıoğlu, *Üsküdar Dergâhları*, 131.

¹⁷ Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5: 1449; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2: 266.

¹⁸ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2: 373; Abdürrezzak Tek, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Şeyh Portresi: Üsküdarlı Balabanî Hasan Hüsnü Efendi ve Tasavvuf Anlayışı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 16/2* (2007): 158; Hüseyin Kurt, “Sa'dîliğin Anadolu'ya Gelişi ve Bazı Sa'dî Tekkeleri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10/13* (Ocak-Haziran 2004): 118.

¹⁹ Nakşibendîliğe bağlı olarak faaliyet gösteren Üsküdar'daki Selimiye Tekkesi, Konyalı Şeyh Ali Behcet Efendi ile Nakşibendî-Mevlevî karışımı bir tasavvuf anlayışını benimsemiştir. Dolayısıyla Ali Behcet Efendi'den sonra posta oturan Mehmed Hidâyetullah Efendi ile Mehmed Saîd Efendi'nin de bunu sürdürdüğü düşünülebilir. Ayrıca bk. Tanman, “Selimiye Tekkesi”, 36: 438-439.

²⁰ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2: 373; Abdürrezzak Tek, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Şeyh Portresi: Üsküdarlı Balabanî Hasan Hüsnü Efendi ve Tasavvuf Anlayışı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 16/2* (2007): 158.

İnşa türünde *Tarab-engîz* adlı şerhi olan şârihin Beylerbeyi Bedevî Dergâhı post-nişini Seyh Hâmil Efendi'nin (ö. 1322/1904)²¹ medhiyesi mahiyetinde bir de dörtlüğü bulunmaktadır ki, söz konusu dergâhın türbe kapısının üzerindeki kitabede yazılı olup şöyledir:

Bu makâmın sâhibi bil mürşid-i âgâhtır

Hâmil-i sırr-ı tarikat ârif-i billâhtır

(مَنْ أَرَادَ الْقَيْضَ فَيَدْخُلْ إِلَى أَبِيهِ)²²

*Her sözü tefsîr-i hâli sanma mechûlâtır.*²³

2. KASÎDE-İ HAMRİYYE ŞERHİ: TARAB-ENGÎZ

Süleymaniye Kütüphanesi, Perteve Paşa Koleksiyonu, 450 nolu nüshanın başındaki "Seccâde-nişîn-i hânkâh-ı Sultan Selîm-i Sâlis der-Üsküdar eser-i Mehmed Saîd" ifadesi ile Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi 7350 numaralı nüshadaki "Eser: Tarab-engîz, Müellif: İbnü'l-Fârız, Mütercim ü muhaşşî: Mehmed Saîd" kaydından eserin Şeyh Mehmed Saîd Efendi'ye aidiyeti anlaşılmaktadır. Matbu olarak neşredilen eserin telif tarihi, kesin olarak bilinmemektedir. Ancak tab' olunduğu²⁴ 1288/1871 yılından önce yahut aynı yıl içinde kaleme alınmış olması muhtemeldir. Yirmi sekiz sayfadan oluşan eserin bazı nüshalarına iki sayfalık hata-savâb cetveli eklenmiştir.

Eser, an'aneye uygun olarak besmele, hamdele ve salvelenin bulunduğu bir giriş bölümü ile başlamaktadır. Bu kısımda "sağlam fikir meş'aleleriyle şeriat kandillerini rûsen ve yüce hizmet çiçekleri yanında beğenilmiş tavırlarının nuru sayesinde nübüvvet bahçesini da'imî gülşen eyleyen" [3] ashâbın övgüsü de bulunmaktadır. Sonra *Kasîde-i Hamriyye*'nin medhine geçen şârih, bu kasîdenin eşsiz ibâre cevherleri ile hâlis kinâyeye çiçeklerinin güzelliği, şirinlik ve tazeliğini anlatmakta erbâb-ı hünerin âciz kaldığını; eserin belâgat sahifesinin sahiline çıkmanın yine müşârun ileyhî dirâyet deryasının dalgıcı ile mümkün olduğunu söyler:

"Ma'a-hâzâ cevâhir-i 'ibârât-ı fâika ve zevâhir-i kinâyât-ı râikâsınıñ letâfet ü tarâvet ü 'uzûbet ü halâvetinde tâkat-ı erbâb-ı hüner kâr-ger belki maqdûr-ı beşer mutaşavver olmayup bu güne eş'âr-ı bedî'atu'l-âşâruñ sâhil-i şahîfe-i belâgata ibrâz u izhârı yine müşârun ileyhüñ gavvâş-ı bahr-i dirâyetlerine münhaşır olmuştur". [4]

Zira şârihe göre; bu eşsiz kasîdenin Türk diline aktarılmasının güçlüğü, sanat ehlinin malûmudur. Fakat "herkesin fikir dalgıcının, mana denizine dalıp kısmeti olan lafız incileri ile nükte yakutlarını toplaması ve onları tanzim ederek yazı ipliğine dizmesi gereklidir". [4] Bu yüzden o, kasideyi, *karınca kararınca fehvâsıyla* kabiliyetinin el verdiği ölçüde, insanlığa hizmet ve iki cihanda saadet sermayesine sebep olması için muhtasar u müfid (kısa ve faydalı) şerh etmiş ve ismini *Tarab-engîz* koymuştur:

"Bu şûretde kararınca kararınca fehvâsınca bu hâkîr-i kem-terin dağı miqdârınca bir de ebnâ-yı cinsimize hizmet dünyâ vü âhiretde bâ'is-i sermâye-i saâdet olmağın lâ-siyyemâ kaçîde-i belîga-i mezkûrenün mü'tâlâ'ası 'umûm hâkqında ezher-i cihet-i istifâdeyi câlib add ü zannı niyyet-i hâlîşasıyla (لسانُ فسيح التبيان) Türkî üzre muhtaşar u müfid şerh u terkîm ve Tarab-engîz nâmıyla tevsîm olındı". [4-5]

²¹ Bedevî Dergâhı ve Şeyh Hâmil Efendi hakkında bilgi için bk. Yorgancıoğlu, *Üsküdar Dergâhları*, 59-60; Derya Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî Tarikatı ve İstanbul'da Bedevîlik* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008), 534-538.

²² "Kim feyzi irade ederse onun kapısından girsin".

²³ Yorgancıoğlu, *Üsküdar Dergâhları*, 59; Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî Tarikatı ve İstanbul'da Bedevîlik*, 535; Kadir Özköse, "İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedevî Tekkeleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2012): 525.

²⁴ Mehmed Saîd, *Tarab-engîz* (der-Saâdet: Mühendisîyân Matbaası, 1288/1871).

Kasîde-i Hamriyye şârihlerinin çoğu gibi, Mehmed Saîd Efendi de kasidenin sadece 33 beytini şerh etmiş,²⁵ 23.-30. beyitler arasını eserine almamıştır.²⁶ Beyit beyit şerh etme tekniğini kullanan şârih, açıklamaya geçmeden önce “Yine ol revnağ-ârâyîş-i dükkânçe-i metâ’-ı vicdân cenâb-ı İbn-i Fâriż-ı ‘adîmü’l-akrânuñ zînet-bağş-ı ruhsâre-i kaşîde oldukları”, “Yine ol serv-i gülistân-ı şafâ ve ‘andelfîb-i bûstân-ı vefânuñ lisân-ı faşîh ile zemzeme-sâz oldukları”²⁷ tarzında giriş cümleleriyle İbn-i Fâriż ile beyitlerine övgüde bulunur. Sonra beyitlerin Arapça aslını verir ve “beytinüñ mefhûm-ı halâvet-mevsûmı, beytinüñ ma’nâ-yı ‘ibret-nümâsı, beytinüñ ma’nâ-yı münîfi, beytinüñ mazmûnı, maḥsûl-i beyt, medlûl-i beyt, mefhûm-i beyt, ma’nâ-yı beyt” gibi ibareler sarf ederek şerhe başlar. Diğer şârihlerin aksine beyitteki kelimelerin anlamına, etimolojik yapısına ve gramer kaidelerine değinmeyen şârih, beytin muradını süslü nesirle, muhtasar olarak açıklar. Bu yönüyle eserin şerhten ziyade tercüme mahiyetinde olduğu söylenebilir. Meselâ; “O şarabın meyhânesine bir kötürümü yaklaştırsalar hemen yürür, dilsiz onun lezzetinin anılmasıyla konuşmaya başlar” manasındaki beytin açıklamasını şöyle yapmaktadır:

“Yine ol ser-levḥa-i mecmû’a-i ḥaḳîkatüñ perde-güşâ-yı râz oldukları

وَلَوْ قَرَّبُوا فِي خَانِهَا مُقْعَدًا مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرِي مُدَاقَبَتِهَا أَلْكُمُ

beytinüñ meâl-i dürer-iştîmâli ya’nî ol şarâb-ı pür-tâbuñ ḥum-ḥâne-i âli-cenâbına bir muḳ’ad-i bî-tâb u mecâlî taḳrîb itdireseler çâşnî-i şîrîn-meżâḳı zikrinden güng ü lâl olan taḥşîl-i isti’dâd-reftâr ve tekmiîl-i feşâḥat-güftâr eyler dimekdür”. [13]

Eserin mukaddimesinde Arapça olarak hadis ve şiir iktibasları yapan şârihin, şerh esnasında bunlara pek itibar etmediği görülür. Burada yalnız Arapça dua cümleleri ile Molla Câmî’nin (ö. 898/1492) bir dörtlüğüne yer verir. “Felekten ne gam ne keder göreyim dersene eğer meyhânedeyim iç; zira kadehin dönmesi ile devranın tasası, nağme ile gam gibi bir yerde bulunmaz”²⁸ anlamındaki Farsça rubâî şöyledir: [26]

خواهى ز فلک نه غصه ببینی و نه غم
در میکده می نوش بالخان و نغم
دور قدح و غصه دوران یکجا
هم چون نغم و غم نشود جمع بهم

3. TARAB-ENGİZ’İN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

[2]

عَلَيْكَ إِعْتِمَادِي يَا كَرِيمَ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Ḥamd-i firâvân ve şenâ-yı bî-pâyân ol sulṭân-ı ‘azîmu’ş-şân bâhiru’l-bürhân ḥazretlerine ki menşe’-i dîvân-ı ibdâ’ zavâhir-i icâd u ihtirâ’ı anuñ fermân-ı ḳadr-tüvânıyla taḥrîr ve muḥarrîrân-ı kâr-ḥâne-i ḳazâ vü ḳader menâşîr-i muḳadderât-ı ḥayr u şerri anuñ ḥükm-i ḳâṭı’ıyla taşvîr u taştîr eylediler. Binâ-berîn dürer-i zevâhir-i ḥamd ü şenâ-yı vâhibu’l-âmâl ve

²⁵ Kasidenin tamamını şerh edenler, Alâiyeli Hulûsî Efendi, Mehmed Nâzım Paşa, Ahmed Sâfi Bey ve Ali Salâhaddin Yiğitoğlu’dur. İnce, [*İbnü’l-Fâriż’in Hamriyye Kasidesi’nin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri*, 97] “Kasidenin 41 beytinin tamamına yapılan şerhlerden biri de *Tarab-engîz*’dir” ifadesini kullanmakta ise de bu, gerçeği yansıtmamaktadır.

²⁶ Söz konusu beyitlerin genelde niçin şerh edilmediği konusunda bazı yorumlar için bk. Yusuf Yıldırım, “Abdülmeccid-i Sivasî’nin Manzum Kasîde-i Hamriyye Tercümesi”, *İstem* 13/25 (Ekim 2015): 159.

²⁷ Bu tür cümleler, ilk 21 beytin şerhinde bulunmaktadır.

²⁸ Abdurrahman Câmî, *Levâmi’ü Levâiyih der-Şerh-i Kasîde-i Hamriyye-i İbn Fâriż* (Tahran: Menûcehrî, 1340), 181.

404 | Yılmaz Öksüz. Mehmed Saîd'in Kasîde-i Hamriyye Şerhi: Tarab-engîz

gurer-i cevâhir-i sipâs-ı Hudâ-yı mute'âl ba'de'l-edâ dürûd-ı ferhunde-vürûd tahiyât-ı tay-yibât-ı nâ-ma'dûd ol şâhibu'l-'izzî ve'l-cûd pâdişâh-ı âfâk ve kâil-i (بِعِثِّ لِأَتَمِّ مَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ) [3] Efendimiz Hazretlerine şâyeste vü ahrâdur ki gülzâr-ı ahkâm-ı dîn-i münîf ve mergzâr-ı umûr-ı şer'-i şerîfi fermân-ı feyz-bârân-ı âlî-şânlarıyla muhazzar u müzehher kıldılar. Pes 'ukûd-ı dürer-i tahiyât-ı zâkiyât-ı mevûr ve sümût-ı leâlî-i gavâlî-i teslîmât-ı nâ-maşûr ol zebân-âver-i (أَصْحَابِي كَالنَّجُورِ بِأَيْهِمْ أَفْتَدَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ) [31] şallallâhu 'aleyhi ve sellemûn (أَنَا أَفْصَحُ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ) [30] il-tifât-ı celîliyle şeref-endâz-ı iclâl olan aşhâb-ı mekârim-nişâbuñ meşâhid-i mu'attaralarına erzân u şâyândur ki meşâ'il-i re'y-i rezîn ile meşâbil-i şerî'ati rûşen ve ezhâr-ı âşâr-ı seniyye ve envâr-ı etvâr-ı müstaşsene ile reyâhîn-i riyâz-ı dîn-i Muhammediyye'yi nümû-dâr-ı gülşen eylemişlerdür. İmdi matla'-ı kitâb-ı belâgat-nişâb sitâyîş-i Hudâ ile garrâ ve nu'ût-ı Resûl-i Kibriyâ ile muţarrâ oldukça reşk-dih-i nessâcân-ı belâgat ve cilve-geh-i 'arûsân-ı hüsn-i 'ibâret olan işbu nüşâ-i nefise-i ber-güzîde ya'nî kaşîde-i pesendîde-i Hamriyye-i Fârîziyye'de fî'l-ḥaḳîka yed-i beyzâ âşikâr ve mazmûn-ı leâlî-meşhûnında bir sıhr-i helâl izhâr [4] eylemişdür. Ma'a-hâzâ cevâhir-i 'ibârât-ı fâilka ve zevâhir-i kinâyât-ı râikâsinuñ letâfet ü tarâvet ü 'uzûbet ü ḥalâvetinde ṭâkat-ı erbâb-ı hüner kâr-ger belki maḳdûr-ı beşer mutaşav-ver olmayup bu güne eş'âr-ı bedî'atu'l-âşârûñ sâhil-i şâhîfe-i belâgata ibrâz u izhârı yine müşârun ileyhüñ gavvâş-ı baḫr-i dirâyetlerine münḫaşır olmışdür. Çünkü manzûmât-ı nâdire-i mezkûrenüñ (كَمَا هِيَ حَقًّا) [32] lisân-ı 'azbû'l-beyân Türkî'ye şerḥ u tercümesi merkez-i dâire-i imkândan birûn idügi ma'lûm-ı zevî'l-fünûn ise de herkesüñ dâye-i perverde-i ṭabî'ati olan şinâver-i fikri gûṭa-i nevfel-i mürvârîd-i ma'ânî itdükde dest-âvîzi olan dürer-i elfâz u yevâkît-i nükâtü rişte-i tahrîre tertîb ü tanzîm eylemesi muḳarrerdür. Bu şüretde ḳarınca ḳarârınca fehvâsınca bu ḫaḳîr-i kem-terin daḫı miḳdârınca bir de ebnâ-yı cinsimize ḫidmet dünyâ vü âḫiretde bâ'is-i sermâye-i sa'âdet olmağın lâ-siyyemâ kaşîde-i belîga-i mezkûrenüñ müṭâla'ası (لِسَانُ فَسِيحٍ) ḫâlîşasıyla [5] ḫâlîşasıyla (النَّبِيَّانِ) [33] Türkî üze muḫtaşar u müfîd şerḥ u terḳîm ve *Tarab-engîz* nâmıyla tevsîm olındı. Herçend mevḳî'-i enzâr-ı 'âmmeye 'arz u taḳdîme şâyân olacaḳ şüretde bir eşer degil ise de

(سَمَّ سِيمَةً تَحْسُنُ آثَارَهَا... وَاشْكُرْ لِمَنْ أَعْطَى وَلَوْ سَمِيئَةً) [34]

müfâdınca hediyye-i behiyye-i maḫâfil-i erbâb-ı nazar ve tuḫfe-i behîce-i mecâlis-i aşhâb-ı hüner kılınmışdür. 'Aşrımız erbâb-ı fazl u kemâlinden mes'ûldür ki eşnâ-i ketb ü tahrîrde vuḳû'-yâfte olan ḫatîfât-ı sâhiyyemizüñ ḳalem-i şefḳat-raḳamlarıyla terḳîn buyurılması mütemennâ-yı nâ-çizânemizdür.

{ وَقَالَ قَيْسٌ سِرَّهُ }

Ol ser-ḫalka-i bâde-nûşân-ı aşhâb-ı ḫaḳîkat ve sâḳî-i cür'a-keşân-ı erbâb-ı ma'rîfet olan bülbül-i gülîstân-ı feşâhat ve 'andelîb-i çemenîstân belâgat ya'nî sulṭânü's-şu'arâ bürhânü'l-fuzalâ cenâb-ı İbn-i Fârîz-ı mu'ciz-nümâ 'aleyhi raḫmetu'llâhi'l-esnâ ḫazretlerinüñ lisân-ı selâset-feşân ve zebân-ı 'azbû'l-beyânlarıyla terâne-sâz oldukları [6]

1

شَرِبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكْرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكُرْمُ

²⁹ "Ben üstün ahlâkı tamamlamak için gönderildim" Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* (Beyrût: el-Mektebetü'l-asriyye, 1427/2006), 1: 329, (no: 916).

³⁰ "Ben Arap ve Acem'in en fasîhiyim". Râdiyyüddin es-Sağânî, *el-Mevzûât*, thk. Necm Abdurrahman Halef (Şam: Dâru'l-Me'mûn, 1405), 73, (no: 131). Farklı rivayet için bk. Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1: 228, (no: 609).

³¹ "Ashâbım gökteki yıldızlar gibidir, hangisine uyarmanız hidâyet bulursunuz" Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1: 150, (no: 381).

³² "Gereği gibi"

³³ "Beyanı güzel lisan".

³⁴ "Birisi, bir susam tanesi bile verse ona teşekkür et, güzel vasıflarla vasf et". Ebû Muhammed el-Harîrî, *el-Makâmât* (Beyrût: Matba'atu'l-ma'ârif, 1873), 499.

beyt-i neşât-efzâsının meâl-i tarâvet-iştimali bu vech-ile cilve-gerdür ki ya'nî şâribân-ı piyâle-i envâr-ı vahdet ve zâikân-ı şarâb-ı Rabbu'l-'izzetüñ cem'iyet-gâh-ı tecellî-penâhları ya'nî meclis-i ezel ve bezm-i lem-yezelde ol cân-ı cânân belki şad-hezâr cân aña meftûn u hayrân olan habîb-i dil-firbûñ zikr ü yâdı üzerine bir bâde nûş idüp ol müdâm-ı şafâ-encâmla mest ü medhûş olduk. Hâlbuki endiye-i mey-î'ârân-ı kevn-i fesâdda meşhûr u müte'ârif olan şarâb-ı pür-şûr henüz dirâht-ı engûrdan âferide vü peydâ ve gehvâre-i süfre-i vücûda rû-nümâ olmamışdı dimek olur.

{ وَقَالَ فَسِرَّ سِرَّهُ الْعَزِيزِ }

Yine ol gülşen-tırâz-ı meclis-i 'ârifân ve zînet-sâz-ı maḥfil-i mürfîdân ya'nî cenâb-ı İbn-i Fâriẓ-ı 'adîmü'l-akrânun gonce-i dü-berg-deheniyle mişâl-i nesîm-i 'anber-şemîm müşg-bâr oldukları [7]

2

لَهَا الْبَيْدُ كَأَسْ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
هَلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مُزَجَّتْ نَجْمٌ

beyt-i dil-keşün ma'nâ-yı letâfet-baḥşâsında bu gûne ifâde-i merâm ve idâre-i piyâle-i kelâm kılınur ki ya'nî ol şarâb-ı âteş-nâbuñ cân-ı hürşid-irtisâmı bir mâh-ı tamâm olup kendüsi daḥı feyz-baḥşî vü leme'ânda bir âf-tâb-ı 'âlem-tâb ve engüştégân-ı sâkî-i teşnegân ile hengâm-ı meserret-encâm-ı âmizîşde bâde-i feyz-mâyeden cilve-nümâ olan her bir ḥubâb-ı aḥter-nişâb bir necm-i dirâḥşende vü pür-tâbdur dimek olur.

{ وَقَالَ فَسِرَّ سِرَّهُ الْعَزِيزِ }

Yine ol şîrîn-sâz-ı mezâk-ı şeyḥ u şâbb-ı cihânun lisân-ı belîgu'l-beyânlarıyla nağme-perdâz oldukları

3

وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِخَانِهَا
وَلَوْلَا سَنَّاها مَا تَصَوَّرَهَا أَلْوَهُمْ

beyt-i bî-enbâzuñ mefhûm-ı mürvârîd-i mersûmı ya'nî ol bâde-i [8] letâfet-'âdenün bûy-ı hoş ve râyiḥa-i dil-keşi meşâmm-ı cânuma reh-nümûn olmasa tarîk-ı müstaḥîm ve menhec-i kavîm olan râh-ı şavâbı zâyî' u gümrâh iderdüm. Ve lem'a-i pertev-i zuhûrî çeşm-i başîretüme ifâza-i nûr itmeseydi dü-dîde-i vehm ü ḥayâlüm kör ve müşâhede-i didâr-ı cemâl-i yârdan maḥrûm u mehçûr olurdu dimekdür.

{ وَقَالَ فَسِرَّ سِرَّهُ الْعَزِيزِ }

Yine ol sâkî-i mey-kede-nişînân ve vahdetün maḥzen-i serâir-i ḥikmetlerinden cilve-nümâ olan

4

وَأَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا الدَّهْرُ غَيْرَ حُشَانَةٍ
كَأَنَّ حَفَاها فِي صُدُورِ النَّهْيِ كُنْتُمْ

beyt-i münîf-i ḥakâyık-redîfüñ ma'nâ-yı laṭîfi ya'nî cenâb-ı pâdişâh-ı cihân-âferîn (نَزَّهَ دَائِهِ عَنِ)³⁵ ḥazretleri ol bâde-i hoş-güvârdan ki zümre-i rindân-ı şâfi-nihâduñ cânlarına cân belki hezâr-cân aña zurûf u ebdân meşâbesinde [9] olup zâtından bir ramaḥdan gayrı ḳalma-mış ol daḥı şudûr-ı âşıḳan-ı şafâ-kîşânda pûşîde vü pinhândur dimek olur.

{ وَقَالَ فَسِرَّ سِرَّهُ الْعَزِيزِ }

Yine ol revnaḳ-ârâyiş-i dükkânçe-i metâ'-ı vicdân cenâb-ı İbn-i Fâriẓ-ı 'adîmü'l-akrânun zînet-baḥş-ı ruḥsâre-i ḳaşıde oldukları

³⁵ "Onun zâtı kusur ve noksanlıktan uzaktır".

وَمِنْ بَيْنِ أَحْتَاءِ الدِّانِ تَصَاعَدَتْ
وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمُ

beyt-i dil-âvîzün ma'nâ-yı le'âfâf-pîrâsı ya'nî ol şarâb-ı kem-yâb ki ekvâb-ı âf-tâb-nişâbı derûnından müteşâ'id ü rû-nümâ oldı. Ha'kîkatde zât-ı hüceste-şifâtından şahîfe-i rûzgârda bir eser ü nişân kalmayup ancak nâmı kaldı demek olur.

{ وَقَالَ قُدَيْسٌ سِرَّهُ الْعَزِيزُ }

Yine ol nesak-sâzende-i silk-i eş'ârûñ leâlî-senc oldukları [10]

وَإِنْ ذُكِرَتْ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ
نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

beytinün mazmûn-ı cevâhir-meşhûmı ya'nî ol bâde-i hâlet-fezâ ve şarâb-ı rûh-efzâ ki bir müsta'id zümre-i şevk-engîze yâd u tezkâr kılınsa keyfiyyet-i tecellî-peyvestiyle mest ü bî-hûş olup şubha dek nâle vü feryâd iderler. Bunuñla berâber ne ol mestîden anlara bir 'âr u vebâl ve ne mey-perestîden âyîne-i mücellâ-yı hâtırlarına bir gubâr-ı infi'âl vâki' olur dimekdür.

{ وَقَالَ قُدَيْسٌ سِرَّهُ الْعَزِيزُ }

Yine ol tarâvet-balşâ-yı reyâhîn-i 'irfânunñ lisân-ı mu'ciz-beyânıyla 'u'şde-güşâ-yı feşâhat oldukları

وَإِنْ خَطَرَتْ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِئٍ
أَقَامَتْ بِهِ الْأَفْرَاحَ وَارْتَحَلَ الْهَمُّ

beytinün mefhûm-ı halâvet-mevsûmı ya'nî egerçi ol müdâm-ı şafâ-encâmuñ zikr ü yâdı bir kalb-i şafâ-perver-i civân-merd ü âzâde-dile [11] hutûr ider ise cemî-i âlâm u ekdâr ve a'hzân u vesâvis-i bî-şümâr rişlet ü ric'at idüp esârîr ü efrâh anda mu'kim ü ber-karâr olur dimekdür.

{ وَقَالَ قُدَيْسٌ سِرَّهُ الْعَزِيزُ }

Yine ol nüzhet-ârâ-yı bûstân-ı fezâilünñ hâme-i benân-ı gevher-efşânıyla lü'lü'-bâr oldukları

وَلَوْ نَظَرَ اللَّذْمَانِ خَتْمَ إِنَائِيهَا
لَأَسْتَكْرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخَتْمُ

beytinün mazmûn-ı derârî-meşhûmı eger nedîmân-ı encümen-i 'ayş ü 'işret ve mu'kimân-ı nişîmen-i 'ışk u ma'habbet ol bâde-i girân-mâye ya'nî piyâle-i güreyyâ-pâyenünñ zarfı mührini müşâhede etseler bâdeyi şürb itmeksizin ol hatm-i inâ anları mest ü harâb u şeydâ eylerdi dimekdür.

{ وَقَالَ قُدَيْسٌ سِرَّهُ الْعَزِيزُ }

Yine ol tûtfî-i ravza-i ehl-i 'ışkuñ gonce-güşâ-yı gül-bün-i [12] nezâket oldukları

وَلَوْ تَضَخَّوْا مِنْهَا تَرَى قَبْرَ مَيِّتٍ
لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَانْتَعَشَ الْجَسْمُ

beytinün ma'nâ-yı 'anber-âlûdi eger hâmil-i neşve-i ma'habbet ve dâhil-i meclis-i tarab-ı enîs-i zevk ü şo'bet olan aşhâb-ı 'irfân ve nedîmân-ı şafâ-kîşân ol şarâb-ı rûh-efzâ ile mest ü harâb olduğdan sonra egerçi ol bâde-i neşât-peymâdan bir hâk-i nem-nâk-ı kabr-i meyyite reşhâ-pâş olsalar meyyit-i mezbûrûñ beden-i müste'ârından müfârekat eyleyen rûh-ı pür-fütûhı hayât-ı tâze ile 'avdet idüp cisme bâ'îs-i inti'âş olur dimekdür.

{ وَقَالَ قُدَيْسٌ سِرَّهُ الْعَزِيزُ }

Yine ol bülbül-i gûyâ-yı riyâz-ı 'ilm-i müte'âlünñ zemzeme-sâz oldukları

10

وَلَوْ طَرَحُو فِي فَيْءِ حَائِطِ كَرْمِهَا
غَلِيلاً لَقَدْ أَشْنَى لِفَارِقِهِ السُّعْمُ

beytinün ma'nâ-yı 'ibret-nümâsı ya'nî ol şarâb-ı tarâvet-nişâbuñ sâye-i [13] dîvâr-ı bâğ-ı şîhhat-medârına üftâde-i pister-i helâk olan bir bîmâr-ı derd-nâkı ilqâ vü tarh itseler şafvet-i hevâ-yı hayât-bağşâsıyla ol cism-i za'if-i bî-mecâl taşhîh-i mizâc-ı i'tidâl eylerdi dimek olur.

{ وَقَالَ فَيْسَ سِرَّهُ الْعَزِيزِ }

Yine ol ser-levha-i mecmû'a-i haqîkatün perde-güşâ-yı râz oldukları

11

وَلَوْ قَرَّبُوا فِي خَائِبِهَا مُقْعَدًا مَثَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مُدَاقِقَتِهَا الْبُكْمُ

beytinün meâl-i dürer-iştimâli ya'nî ol şarâb-ı pür-tâbuñ hum-hâne-i âlfî-cenâbına bir muğ'ad-i bî-tâb u mecâli takrîb itdîrseler çâşnî-i şîrîn-mezâkî zikrinden güng ü lâl olan tağşîl-i isti'dâd-reftâr ve tekmîl-i feşâhat-güftâr eyler dimekdür.

{ وَقَالَ فَيْسَ سِرَّهُ الْعَزِيزِ }

Yine ol çeşme-i cûy-bâr-ı ma'rifetün leâlî-pâş oldukları [14]

12

وَلَوْ عَقَبْتُ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسَ طَيْبِهَا
وَفِي الْعَرْبِ مَرْكُومًا لَعَادَلَهُ الشَّمُّ

beytinün ma'nâ-yı münîfi eger ol râh-ı pür-milâhuñ bûy-ı 'abîr-sirişti cânib-i hıttâ-i şarkda olsa ve garb tarafında dağı bir merd-i mezkûm-ı bîmâr-mevsûm bulinsa râh-ı mezbûruñ âşâr-ı revâiyih-ı dil-peziîri mûmâ ileyhün dimâğına te'sîr ve fevâiyih-ı hoş-bûy-ı bî-nazîri meşâmm-i cânını ta'tîr eylerdi dimekdür.

{ وَقَالَ فَيْسَ سِرَّهُ الْعَزِيزِ }

Yine ol tûti-i nağme-perdâz-ı feşâhatün edâ-yı faşîh ile gûyâ oldığı

13

وَلَوْ خُضِبَتْ مِنْ كَأْسِهَا كَفُّ لَامِسٍ
لَمَا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النَّخْمُ

beytinün mazmûnı eger ol şarâb-ı hoş-güvârdan keff-i lâmis la'l-reng ve reng-i 'aks-i câm-ı mey-i tâb-dâr ile dest-i şârib hem-reng olsa ol 'aks-i envâr-ı câm-ı mağabbet anuñ destinde bir [15] necm-i hidâyet olup leyle-i muğlime-i ğamda zâyi' ü güm-râh ve vâdî-i çalâl ü hizlânda ğuşaş u âlâma hem-râh olmaz dimekdür.

{ وَقَالَ فَيْسَ سِرَّهُ الْعَزِيزِ }

Yine ol pîrâye-fezâ-yı peyker-i ma'ânîñ revnağ-dih-i cemâl-i kaşîde oldukları

14

وَلَوْ جُلِبِثَتْ سِرًّا عَلَى أَكْمِهِ غَدًا
بَصِيرًا وَمِنْ رَأُوقِهَا يَسْمَعُ الصَّمُّ

beytinün meâl-i şerîfi eger ol şarâb-ı âteş-nâbuñ sırrı pes-mânde-i şeb-i târik olan bir dîde-i nâ-bînâya zâhir ü hüveydâ olsa çeşm-i nâ-bînâ-yı mezkûra ilqâ-yı nûr idüp nâil-i devlet-i bînâyî eyleyecegi gibi mişfâtından dağı reşha-pâş olan kaçarâtuñ şadâ-yı dil-keşi ğuş-ı aşamdan ref'-i illet idüp müstemi' eyler dimekdür.

{ وَقَالَ فَيْسَ سِرَّهُ الْعَزِيزِ }

Yine ol çemen-pîrâ-yı gülistân-ı fezâilün hâme-i benân-ı gevher[16]rîzânıyla dürer-nişâr oldukları

وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَّمُوا تُرْبَ أَرْضِهَا
وَفِي الرَّقْبِ مَلْسُوعٌ لَمَا ضَرَّهَ السَّمُّ

ma'nâ-yı dil-peziiri eger ol müdâm-ı şafâ-encâmüñ sâye-i nezâket-mesâhasında zümre-i kârvândan bir gürûh-ı pür-şükûh ârzû-yı ziyâretine kaşd-ı 'inân-ı 'azîmet itseler ve miyânlarında bir merd-i mâr-gezîde bulınsa çeşîde-i zehr-i helâk oldığı semm-i kâtil fi'l-hâl mündefi' u 'âtil olur dimekdür.

{ وَقَالَ قَدِيسَ سِرَّةَ الْعَزِيزِ }

Yine ol hezâr-ı nağme-senc-i gülzâr-ı ma'rifetüñ terennüm-sâz oldukları

وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
حَبِيبٍ مُصَنَّبٍ جُنَّ أَبْرَأَهُ الرَّسْمُ

beytinüñ mefhûm-ı dil-rübâsı eger ta'vîz-i nüvîsegân-ı efsûn-kâr ol şarâb-ı kevser-nişâbuñ nâm-ı hurûf-ı hoş-nizâmını bir cebîn-i muşâba ya'nî pîşâne-i mecnûna nakş u nigâr idüp resm ü ta'lîk itseler ol bî-hıred-i derd-mend kat'-ı kemend-i cinnet idüp 'âkıll u hûş-mend [17] olur dimekdür.

{ وَقَالَ قَدِيسَ سِرَّةَ الْعَزِيزِ }

Yine ol bülbül-i terennümât-ı nikât-âmîzüñ şûr-efgen-i bezm-gâh-ı dimâğ oldukları

وَفَوْقَ لُؤَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رَقِمَ اسْمُهَا
لَأَسْكُرَ مَنْ تَحْتَ اللِّوَا ذَلِكَ الرَّقْمُ

beytinüñ meâl-i münifi ya'nî eger ol hamr-ı le'âfet-eserüñ nâm-ı sâmisini şafha-ı levh-i 'aleme nigâşte vü terkîm itseler sâye-nişân-ı livâ olan ceys-i 'ızâmı mest ü şeydâ eyler dimekdür.

{ وَقَالَ قَدِيسَ سِرَّةَ الْعَزِيزِ }

Yine ol mişkât-ı me'tâli'-i feyz ü âsârüñ nûr-pâş oldukları

تُهَيَّبُ أَخْلَاقَ النَّدَامَى قِيَهْتَدِي
بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ لَا لَهُ عَزْمٌ

beytinüñ ma'nâ-yı dil-firîbi ya'nî ol şarâb-ı hoş-güvâr nedîmân-ı mekîde-i müdâm-ı ma'rifet ve harîfân-ı meclis-i vecd ü haqîkatüñ ahlâk-ı [18] zemîmelerin hışâl-i pesendîde ile tehziib ü tevşîh idüp ol bâde-i hidâyet-pîrâ vâsıtasıyla menzil-i maqşûda delâlet ve ma'hall-i ma'flûba hidâyet olınurlar dimekdür.

{ وَقَالَ قَدِيسَ سِرَّةَ الْعَزِيزِ }

Yine ol tûfi-i şeker-istân-ı feşâhatüñ leb-cünbân oldukları

وَيَكْرُمُ مَنْ لَا يَعْرِفُ الْجُودَ كَفُهُ
وَيَحْلُمُ عِنْدَ الْعَيْطِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

beytinüñ mefhûm-ı 'âlisî ya'nî ol müdâm-ı kerâmet-encâm cûd u sehâ ile ma'rûf ve 'adl ü dâd ile mevşûf ve şıfat-ı ihsân ile men'ût olmayan zât-ı deniyyü's-şıfâtı muhsin ü kerîm ve şıfat-ı hilm ile mütehallik olmayup hemîşe gazab-nâk olan erbâb-ı liâmı hâlîm ü selîm eyler dimekdür.

{ وَقَالَ قَدِيسَ سِرَّةَ الْعَزِيزِ }

Yine ol serv-i gülistân-ı şafâ ve 'andelîb-i büstân-ı vefânüñ lisân-ı faşîh ile zemzeme-sâz oldukları [19]

20

وَلَوْ نَالَ فَدُمُ الْقَوْمِ لَثُمَّ فِدَامِهَا
لَأَكْسَبْتُهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللَّثُمَّ

beytinün müfâdı egerçi bir kavmün fedm ü denisi ol şarâb-ı leţâfet-nâbuñ gülû-yı şurâhîsini ta'biye ve dehân-ı ibrîkîni pûs eylese elbette şağş-ı mezkûruñ ol müdâm-ı şafvet-encâmı taqbil ü telşîmi ahlâk-ı hamîde ve hışâl-i pesendîdeye nâil eyler dimekdür.

{ وَقَالَ فَدَيْسَ سِرَّهُ الْعَزِيزِ }

Yine ol bülbül-i gülistân-ı tarâvetün nâtıka-perdâz oldukları

21

يَقُولُونَ لِي صَفْهًا وَأَنْتَ بِوَصْفِهَا
خَيْرٌ أَجَلَ عُنْدِي بِأَوْصَافِهَا عِلْمٌ

beytinün mazmûn-ı hikmet-meşhûnı ya'nî tâlibân-ı müstâ'id ve mürîdân-ı müsterşid olan zümre-i 'uşşâk benden suâl idüp sen ebyât-ı güzeştede şarâb-ı mezkûruñ hâşıyyet-i şerîfesinden şerh ü beyân eyledün bu şüretde ezher-i cihet [20] anuñ evşâf-ı seniyyesine habîr ü dânâsın bir nebze daha hâşâiş-i laţîfesinden bahş eyle tâ kim âteş-i 'atşımız teskîn ve derd-i iştiyâkımız reside-i mağâm-ı berîn ola didiklerinde suâl-i muqaddereye cevâben evet benî pîr-i mey-hâne-i 'aşk-ı velâ ve mîr-i harâbât-ı faqr u fenâ ve şitâyiş-i cemîlesine her vechile tüvânâ vü dânâyım öyle ki güft-gûsından dîger pîşem ve evşâf-ı behiyyesinden özge endişem yokdur.

{ وَقَالَ فَدَيْسَ سِرَّهُ الْعَزِيزِ }

22

صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَأَلْطَفٌ وَلَا هَوَى
وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرَوْحٌ وَلَا جِسْمٌ

İşte ol şarâb-ı 'âlem-tâbuñ zât-ı ferhunda-şifâtı pâkîze vü güzidedür. Lâkin şafâ-yı âb gibi gubâr ile küdüret-gîr ve heme-ıyneti laţîf olup leţâfet-i hevâ gibi buhâr vâsıtasıyla keşâfet-peziir degildir. Dahı bir nûr-ı mülemma'dur ki mânend-i âteş zulmet-i duhân ile tîre-gûn olmaz. Ve bir rûh-ı gayr-i [21] mücessemdür ki bilinmez.

{ وَقَالَ فَدَيْسَ سِرَّهُ الْعَزِيزِ }

23

مَخَابِينُ تَهْدِي الْوَأَصْفِيْنَ لَوْصَفِهَا
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِثْلُهُمُ النَّتْرُ وَالنَّظْمُ

Mağşûl-i beyt ya'nî her ân u zamân ol şarâb-ı feyz-nâb içün şifât-ı zîbende ve havâşş-ı firîbende vardur ki muhibbân-ı şâdıku'l-cinâna râh-ı hidâyeti irâe eyler. İşte ol şifât-ı şerîfe ve ma'ânî-i laţîfe vesâţetiyle cür'a-keşân-ı piyâle-i vahdet ve bâde-nûşân-ı câm-ı ma'rifet olan vâşifân-ı ilâhîden nice nazm u neşr vücûda gelür dimekdür.

{ وَقَالَ فَدَيْسَ سِرَّهُ الْعَزِيزِ }

24

وَقَالُوا شَرِبْتَ الْإِثْمَ كَلًّا وَإِنَّمَا
شَرِبْتَ الْإِثْمَ فِي تَرْكِهَا عُنْدِي الْإِثْمُ

Mazmûn-ı beyt libâs-ı mecâzda olan şarâbuñ idrâk-i haqâyıkını 'âciz olan kâşırân-ı fehm ü ma'nâ didiler ki sen sadr-ı kaşidede [22] anuñ şürbini ikrâr ve ebyât-ı sâiresinde havâşş u âşârından ihbâr eyledün. Halbuki şarâb-ı şûrî ve hamr-ı engûrî ki anuñ netîcesi hizlân u dâlâl ve şâribi ise müstahik-k-ı 'azâb u nekâldür suâline cevâb olarak hâşâ ben ol müdâm-ı dâlâlet-encâmı nûş itmeme belki şarâbı sebeb-i vuşlat-ı zât-ı bî-çün olan câm-ı tecellî-nümâdan âşâm iderüm. İşte ol râh-ı pür-melâhî terk benüm 'indimde günâh ve ol şarâb-ı mecâzînüñ şürbi bâ'is-i dîrî-i der-gâh-ı ilâhdur dimekdür.

{ وَقَالَ فَدَيْسَ سِرَّهُ الْعَزِيزِ }

وَيَطْرَبُ مَنْ لَمْ يَدْرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا
كَمُشْتَقِ نَعْمٍ كُلَّمَا ذُكِرَتْ نَعْمٌ

Ma'nâ-yı beyt bir kimse ki ol mey görmemiş ve çâşnî-i idrâk-i hâkîkisini tatmamış ol anuñ nâmî ol şaḥşuñ 'indinde yâd u tezkâr kılınsa 'âşîk-ı müştâk zâviye-i bu'd-i firâkda kendi ma'sûkînuñ hayâl-i bî-miḡâliyle tebahtur u ihtizâza gelüp [23] vecd ü tarab eylediği gibi şaḥş-ı merķûmî daḥî neş'e-yâb u tarab-engîz eyler dimekdür.

{ وَقَالَ قُدَيْسٌ سِرَّةَ الْعَزِيزِ }

هَنِيئاً لِأَهْلِ الدَّيْرِ كَمْ سَكُرُوا بِهَا
وَمَا شَرَبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هَمُّوا

Medlûl-i beyt ya'nî 'âlem-i insânîde mutavassıtu'l-hâl ve derece-i maḡşûda vuşûl iş-tiyâkıyla vâdî-i cüst-cû-yı vuşlatda pür-melâl olan mütevaḡḡnâna ol bâde-i maḡabbet-i zâtiyyenüñ şürbi şifâ olsun ki pes-i perde-i ef'âl ü şifâtdan mest ü bî-hûş oldılar. Ve şîkî-i bâr-ı vü-cûd u hestîden kendülerini âsûde buldılar. Ḥalbukî müntehiyân-ı evliyâ-i kirâm ol bâde-i sırfdan bir cür'a nûş itmeksiziñ ḡaşd u endîşesiyle ser-hûş oldılar dimekdür.

{ وَقَالَ قُدَيْسٌ سِرَّةَ الْعَزِيزِ }

وَعِنْدِي مِنْهَا نَسْوَةٌ قَبْلَ نَسَائِي
مَعِيَ أَبَدًا تَبَّتْ وَيْ وَإِنْ بَلِي الْعَظْمُ

[24] Mutazammın-ı beyt ya'nî ol şarâb-ı neşve-yâbuñ neş'et-i zuhûrından evvel benüm 'indinde mestlik vardır. Ve üstüḡvân u 'ızâm-ı tenûke kuvâ-yı bedendür fenâ-peziñ oldukda ol rahîk-ı ferah-baḡşânuñ neş'e-i ḡâlet-fezâ ve neşve-i hâkîkat-nümâsı benümle bâkî vü ebedîdür.

{ وَقَالَ قُدَيْسٌ سِرَّةَ الْعَزِيزِ }

عَلَيْكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرْجُهَا
فَعَدْلُكَ عَنْ ظَلْمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

Maḡşûl-i beyt ya'nî ol şarâbuñ şürb ü isti'mâli senüñ re'yine muḡavveldür. Tâ kim ta'alluḡât-ı sâire ile mezc itmeden nûş ve ḡâlet-i keyfiyyetiyle bî-hûş olasın. Egerçi sâir şey' ile ḡarışdırmak murâd iderseñ reşḡa-i zülâl-i leb ü dendân-ı ma'sûḡkla memzûc u âmiḡte kıl. Ve andan 'udûlûñ maḡz-ı zulm ü sitem ve ber-minvâl-i muḡarrer icrâ-yı âyîn-i nûş-â-nûş itmek mestân-ı cür'a-keşân-ı bezm-i hâkîkate bir de'b-i etemdür dimek olur. [25]

{ وَقَالَ قُدَيْسٌ سِرَّةَ الْعَزِيزِ }

وَدُونُكْهَا فِي الْخَانِ وَاسْتَجْلِهَا بِهِ
عَلَى نَعْمِ الْأَخَانِ فَهِيَ بِهَا غُنْمٌ

Ya'nî şarâbı mey-ḡâne-mestân-ı mey-perestândan aḡz u girift eyleyüp zuhûr u cilâsını ḡâlib olarak naḡamât-ı ḡoş ve elḡân-ı terennümât-ı dil-keşi üzre nûş eyle. Zîrâ anuñ naḡamâ-yı 'ışk-engîz ve terâneḡâ-yı şevḡ-âmîzi insânı muḡtenim eyleyüp nâil-i devlet-i sermedî ve vâşıl-ı servet ü sa'âdet-i ebedî eyler dimekdür.

{ وَقَالَ قُدَيْسٌ سِرَّةَ الْعَزِيزِ }

فَمَا سَكَنْتُ وَالْهَمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعِ
كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْعَمُّ

Medlûl-i beyt ya'nî ne ol şarâb bir zamân bir mevzî'de hümûm u aḥzân ile ârâm buldı ve ne bir ân ğam ile tayyib-i elḥân u naġam ber-devâm oldı. [26] {Rubâ'î}³⁶

خواهى زفلک نه غصّه بينى و نه غم
در ميکده مى نوش بالحان و نغم
دور قدح و غصّه دوران يکجا
هم جون نغم و غم نشود جمع بهم

Meâlince çirk-i ğam u âlâyîş-i dünyâ-yı denîden dest-şûy ve kûy-ı ḥarâbât-ı 'ışk-bâziye râh-cûy ve ḥum-ḥâne-nişîn-i 'ışk-ı lâ-yezâlî olan mürşid-i ḥaḳîkatüñ dâhil-i bezm-i ḥâş ve nedîm-i bâhiru'l-iḥtişâşî olup ol sâķî-i şarâb-ı ma'rifetüñ dest-i kerem-peyvest-i devâ-baḥşâsından kadeḥ-i irâdetle nûş-ı câm-ı maḥabbet ile ser-mest ü medhûş olarak bu kayd-ı mevḥûm-ı hestîden müberrâ ve gerd-i ḥubb-ı mâ-sivâ ile jengâr olan âyîne-i ḳalbini ol zât-ı kerîmu'ş-şifâtuñ mışķale-i naẓar-ı kîmyâ-eserîyle taşfiye vü mu'arrâ eyle dimekdür. [27]

{ وَقَالَ قُدْسٌ سِرَّهُ الْعَزِيزُ }

31

وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمُرَ سَاعَةٍ
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَلَكَ الْحُكْمُ

Mutazammın-ı beyt ya'nî ol şarâbuñ sekr ü neşvesi hengâmında nice âḡâr-ı 'acîbe ve ḥâlât-ı ġarîbe zuhûr ider. Velew bir sâ'at miḳdârı olsun ta'ayyûş ü zindeġânî eylediġüñ müddet ser-te-ser 'âlem belki cümle benî âdem zîr-i taşarruf u ḥükminde maḥkûm u maẓlûmuñ olup irâde vü irâġaḡ vech üzre muṭî' u fermân-ber olurlar dimekdür.

{ وَقَالَ قُدْسٌ سِرَّهُ الْعَزِيزُ }

32

فَلَا عَيْشٌ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ صَاحِبًا
وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سُكْرًا بِهَا فَاتَهُ الْحَزْمُ

Ma'nâ-yı beyt her zevḳ ü ḥuzûrı ve ibtihâc u sürûrı ki netîce-i ḥuşûl-i murâdât-ı dün-yevî ve vesîle-i sa'âdet-i uḥrevî ola ol şarâb-ı feyz-nâbla ḥuşyâr u bîdâr olmadıķca [28] ḥaḳîķat-ı zindeġânî ve kemâl-i behcet ü şâdmânîden ne temettu' eyler. dimekdür.

{ وَقَالَ قُدْسٌ سِرَّهُ الْعَزِيزُ }

33

عَلَى نَفْسِهِ فَلْيَبْكْ مَنْ صَنَعَ عُمُرَهُ
وَلَيْسَ لَهُ مِنْهَا نَقِيَّةٌ وَلَا سَهْمٌ

Meâl-i beyt ya'ni şol kimse ki kendi naḳd-i ḥayât ve sermâye-i evḳâtını zâyi' u gümrâḥ eyleyüp ol şarâbı ki vesîle-i mey-perestî ve vâşiṭa-i bî-ḥodî vü mestî eylemeye taḥşîl-i cür'a ve tekmîl-i behre itmeden behâyim gibi 'ömr-i nâzenîni hebâ vü tebâḥ iderek vaḳt-güzâr oldı dimekdür.

اللَّهُمَّ اسْقِنَا شَرَابَ الْمَعْرِفَةِ
مِنْ كَأْسِ الْوَحْدَةِ
بِالْمَحَبَّةِ وَالْجَمْعِيَّةِ

SONUÇ

Şeyh Mehmed Saîd Efendi, XIX. yüzyıl İstanbul'unda yaşamış bir mutasavvıftır. Dedesi Ali Behcet Efendi ile birlikte Nakşibendî-Mevlevî karışımı bir tasavvuf anlayışı benimseyen Üsküdar Selimiye Tekkesi'nde uzun yıllar post-nişinlik yapmış, burada vefat etmiştir. Kaynaklarda meşhur bir şahsiyet olduğu rivayet edilmesine rağmen kendisiyle ilgili bilgiler sınırlıdır.

³⁶ Câmî, *Levâmi' ü Levâiyih der-Şerh-i Kasîde-i Hamriyye-i İbn Fârız*, 181.

412 | Yılmaz Öksüz. Mehmed Saîd'in Kasîde-i Hamriyye Şerhi: Tarab-engîz

Pek mübârek, müttakî, âbid, ilim, fazilet ve edep sahibi bir kişi olan Mehmed Saîd Efendi'nin edebiyat alanında söz konusu şerhi ile Beylerbeyi Bedevî Dergâhı şeyhi Hâmil Efendi'nin medhine dair bir dörtlüğü bulunmaktadır.

Tarab-engîz isimli eseri, meşhur Arap şairi İbn-i Fâriz'ın *Kasîde-i Hamriyye*'sinin süslü nesirle kaleme alınmış muhtasar bir şerhidir. Bu yönüyle şerhten ziyade bir tercüme mahiyetindedir. Şerhlerin çoğu gibi, bu eser de kırk bir beyt olan kasîdenin tamamının değil, otuz üç beytinin şerhidir. Şerh esnasında beyitlerdeki kelimelerin anlamına, etimolojik yapısına ve gramer kaidelerine değinilmemesi, eseri, diğerlerinden -Ahmed Sâfi Bey'in tercümesi müstesna- farklı kılmaktadır. Seci' konusunda sec'-i müvâzî ile sec'-i mutarrefi tercih eden şârihin ara ara seci'yi sağlamak için zorlama ifadeler isti'mâl ettiği söylenebilir.

Mehmed Saîd Efendi'den sonra yaşamış şârihlerden Mehmed Nâzım Paşa'nın, beyitlerin anlamını "*maḥşûl-i beyt*" başlığı altında vermesi, onun "*maḥşûl-i beyt*, *medlûl-i beyt*, *mefhûm-ı beyt*, *ma'nâ-yı beyt*" gibi ifadelerini hatıra getirirken; Ahmed Sâfi Bey'in tercümesi ve bilhassa "O şarâb-ı çarâvet-nişâbuñ bâğı divârınuñ gölgesine hâl-i ihtizârda bulunan bir hastayı bırakmış olsalar şîḫat-i tâmmе bulur" gibi ifadeleri kendisinden etkilenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdel-Maksoud, Belal. *İbnü'l-Fâriz ve İsmail Ankaravî'nin Kasîde-i Hamriyye Şerhi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000.
- Abdurrahman Câmî. *Levâmî' ü Levâyiḫ der-Şerh-i Kasîde-i Hamriyye-i İbn Fâriz*. Tahran: Menûçehrî, 1340.
- Aclûnî. *Keşfü'l-hafâ*. Beyrût: el-Mektebetü'l-asriyye, 1427/2006.
- Ak, Murat. "Ahmed Sâfi Bey'in Kasîde-i Hamriyye Tercümesi". *Turkish Studies* 11/17 (Fall 2016): 131-150.
- Akdağ, Ahmet. "Abdüsselâm b. Nu'mân b. Halîl'in Kasîde-i Hamriyye Şerhi". *Sosyal Bilimler Dergisi The Journal of Social Science* 4/15 (Ekim 2017): 465-500.
- Baş, Derya. *Seyyid Ahmed el-Bedevî Tarîkatı ve İstanbul'da Bedevîlik*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008.
- Dâvûd el-Kayserî. *Aşk Şarabı ve Hayat Kasîde-i Hamriyye Şerhi*. çev. Turan Koç - Mehmet Çentinkaya. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Deliktaş, Süleyman. *Salahaddin-i Uşşâkî ve Kasîde-i Hamriyye Şerhi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1990.
- Ebû Muhammed el-Harîrî. *el-Makâmât*. Beyrut: Matba'atu'l-ma'ârif, 1873.
- Güllüce, Fatih. *Mehmed Nâzım Paşa'nın "İbn Fâriz Tercümesi ve Şerhi" -Metin ve İnceleme-*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.
- İnce, Muhammet. *İbnü'l-Fâriz'in Hamriyye Kasidesi'nin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018.
- Karabulut, Halil. *Tâhir Olgun'un Levâmî' Tercümesi (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2014.
- Konur, Himmet. *Kemâl Paşazâde'nin Kasîde-i Hamriyye Şerhi (Edisyon Kritik ve Tahlil)*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1992.
- Kurt, Hüseyin. "Sa'dîliğin Anadolu'ya Gelişi ve Bazı Sa'dî Tekkeleri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/13 (Ocak-Haziran 2004): 85-125.
- Mehmed Saîd. *Tarab-engîz*. der-Saâdet: Mühendisîyân Matbaası, 1288/1871.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî*. haz. Nuri Akbayar. İstanbul: KB & TV Yayınları, 1308/1996.
- Osmanzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015.
- Özköse, Kadir. "İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedevî Tekkeleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2012): 507-540.
- Radiyyüddin es-Sağânî. *el-Mevzûât*. thk. Necm Abdurrahman Halef. Şam: Dâru'l-Me'mûn, 1405.

- Saraç, Yekta. "Tasavvuf Edebiyatına Ait Temel Bir Metin ve Türk Edebiyatına Yansımaları". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 30 (2003): 445-468.
- Şemseddîn Sâmi. *Kâmûsu'l-a'lâm*. İstanbul: Mihrân Matbaası, 1306.
- Tanman, M. Baha. "Selimiye Tekkesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 438-439. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Tek, Abdürrezzak. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Şeyh Portresi: Üsküdarlı Balabanî Hasan Hüsnü Efendi ve Tasavvuf Anlayışı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2007): 155-168.
- Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.
- Yıldırım, Yusuf. "Abdülmeccid-i Sivasî'nin Manzum Kasîde-i Hamriyye Tercümesi". *İstem* 13/25 (Ekim 2015): 151-175.
- Yıldız, Alim. *Geleneğin İzinde*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.
- Yorgancıoğlu, Salim. *Üsküdar Dergâhları*. haz. Ahmet Yüksel Özemre. Üsküdar Belediyesi, 2004.
- Yücer, H. Mahmut. "Selimiye Tekkesi Şeyhi Ali Behcet Efendi ve Risâle-i Ubeydiye-i Nakşibendiye'si". *Üsküdar Sempozyumu II Bildiriler (12-13 Mart 2004)*. ed. Zekeriya Kurşun v.dğr. 2: 74-99. İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı, 2005.
- Zâkir Şükrü Efendi. "İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyihî I". haz. Şinasi Akbatu. *İslam Medeniyeti Mecmuası* 4/4 (Haziran 1980): 51-96.